

МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА
ПРОДОВОЛЬСТВА УКРАЇНИ

Вісник аграрної науки Причорномор'я

Науково-теоретичний фаховий журнал

Видається Миколаївським державним аграрним університетом

Випуск № 3 (60)

2011 р.

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

УДК 338.23

**ЗНАЧЕННЯ ІНСТИТУЦІЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ
ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ АПК**

В.С. Шебанін, доктор технічних наук, професор,
чл.-кор. НААН України

Миколаївський державний аграрний університет

О.В. Шебаніна, доктор економічних наук, професор

І.І. Червен, доктор економічних наук, професор

Миколаївський державний аграрний університет

У статті розглянуто різні точки зору цілого ряду вчених-економістів стосовно значення інституціоналізму в розвитку сільського господарства і АПК у цілому.

Ключові слова: *трансформація, сільське господарство, інституції, інститут, інституціоналізм, господарські формування, ефективність функціонування.*

У забезпеченні ефективного розвитку аграрних формувань значну роль відіграють відповідні інституції та інститути. Вони формуються і функціонують на благо виробничих формувань, об'єднань та держави в цілому, добробуту населення. У зв'язку з цим інституціональне забезпечення є однією з головних проблем розвитку сільського господарства у сучасних умовах.

Існуюча в нашій країні інституціональна парадигма базується на дослідженнях С. Архієреєва, В. Вольчака, Т. Гайдая, В. Гейця, А. Гриценка, Р. Капелюшнікова, С. Кваші, М. Ко-

рецького, М. Латиніної, Ю. Лопатинського, А. Мазура, М. Маліка, О. Мороз, В. Радаєва, П. Саблука, М. Туган-Барановського, О. Шпикуляка та ін. Проте слід визнати, що в їх розробках відсутня єдність. Майже кожний з них має власне тлумачення вказаних вище понять та свої наукові підходи до їх застосування. Метою даної статті є висвітлення точок зору основної частини вчених-економістів насамперед стосовно сутності інституцій, інститутів і інституціоналізму, їх значення в розвитку аграрного сектора економіки та основних напрямків трансформації сільськогосподарських формувань.

Слід визнати, що в економічній літературі поки що немає чіткого розмежування понять «інституція» та «інститут». Ми підтримуємо точку зору О.Г. Шпикуляка [1] стосовно того, що інституції є правилами, а інститути – утвореннями, які структурують економічну взаємодію агентів ринку. Саме інституції та інститути є визначальними факторами опосередкування ринкових взаємодій, які визначають склад та формування господарських систем.

Під категорією «інститут» Ю.М. Лопатинський [2] розуміє як писані, так і неписані норми та правила, що є умовами й передумовами процесу прийняття управлінських рішень. До похідних інститутів він відносить інститут підприємництва, конкуренції, ціноутворення та ін.

В.Л. Тамбовцев вважає інститутом сукупність санкціонованих правил із соціальним механізмом їхнього захисту. У складі інституту виділяють і правила поведінки економічних агентів у певних ситуаціях, і правила поведінки гарантів виконання правил у разі виявлення відхилень від них [3].

Серед інститутів ринкового механізму найбільш вагому роль відіграють економічні інститути, які структурують людську взаємодію, формуючи мотивації господарської діяльності, укладення угод, здійснюючи таким чином акт регулювання ринку [4]. Слід вказати, що економічні інститути забезпечують процес виробництва і розподіл матеріальних благ і послуг, регулюють грошовий оборот, займаються організацією і поділом і т.п. (банки, біржі, корпорації, фірми, акціонерні товариства, заводи тощо) [5].

Саме економічні інститути сприяють якісним змінам у добробуті країни й ефективності ринку, серед яких праця, власність, управління, влада і соціальний капітал формуються у процесі розвитку суспільства [4]. Вони є обов'язковим компонентом стійких відносин між господарськими формуваннями АПК, що забезпечує узгодження їх інтересів завдяки дотриманню ними прийнятих правил поведінки.

Серед економічних інститутів можна виділити ті, які здатні виробити в учасників інших аналогічних структур відповідні економічні рефлекси, і ті, які здатні виробляти їх у себе, тому зріла економічна система опирається на умовні й безумовні господарські рефлекси учасників своїх економічних інститутів [6].

Інституціоналізм як напрям економічної науки досліджує принципи нестійкого розвитку економічних відносин, у тому числі і в аграрній сфері АПК. Результативними ознаками інституціоналізації економічних відносин в аграрному секторі економіки мають стати і належний розподіл його виробничих ресурсів, і обґрунтоване ціноутворення на сільськогосподарську продукцію, і продумана інфраструктура ринку, і покращення рівня життя селян.

На погляд О. Шпикуляка [4], інституціоналізм інтерпретує, зокрема, економічні проблеми ринку – як правила і традиції, що спонукають людину до дій, формують мотивації економіко-соціального захисту. З точки зору інституціональної теорії, механізм ринку можна визначити як систему інституцій та інститутів, які опосередковують обмін, забезпечують укладення міжагенських контрактів, контролюють їх виконання сторонами. Саме від інституціональних факторів залежать раціональність економічних взаємодій, а також ефекти контрактацій.

В аграрній сфері потрібно сформуванню такої інституціональної структури, яка забезпечить рівноконкурентні правила гри, упорядкованість трансакцій, об'єктивність економічних законів, недопущення дисфункціональності ринку [1]. Інституціональні утворення поділяються на виробничі (підприєм-

ства), регулюючі (об'єднання, державні утворення), а також нормативно-обмежувальні (правові акти).

Проведені в нашій країні інституціональні трансформації забезпечили формування багатокладної економіки, що, як вважають М.Й. Малік та О.Г. Шпикуляк [7], є інституціоналізацією до ринкових умов. У результаті аграрної реформи відбулася деінституціоналізація на володіння активами в сільському господарстві й реінституціоналізація приватної власності шляхом паювання майна і землі.

В Україні необхідно сформувати відповідну інфраструктуру інституцій та інститутів ринкового і інформаційного забезпечення не тільки великих підприємств, а і дрібних товаровиробників. Провідні позиції повинні зайняти відповідні професійні об'єднання та громадські організації, а також різноманітні навчальні заклади.

У західних країнах наука розвивається переважно при провідних університетах та міністерських наукових лабораторіях. Саме їх наукові дослідження є пріоритетними. Західні держави визнають важливість наукового інституту і створюють відповідні умови для його розвитку.

В Україні на увагу заслуговує досвід вищих навчальних закладів, викладачі яких водночас займаються і консалтингом, що є вкрай необхідним для розвитку професій. Перспективним, на нашу думку, зокрема, є і формування при вищих навчальних закладах малих, значно мобільніших наукових структур.

Слід визнати, що ринкова економіка сама по собі не в змозі автоматично регулювати всі соціальні й економічні процеси в інтересах суспільства та громадян. Необхідним є і державне регулювання розвитку економіки, оскільки без нього частіш за все неможливо забезпечити справедливий розподіл доходів, гарантувати належний рівень оплати праці робітників і захист бідних верств населення, а також охорону навколишнього середовища.

Відсутність відповідних державних закладів, які повинні сприятливо впливати на розвиток аграрної сфери АПК нашої країни, призводить до помітної трансформаційної кризи в

ній. Основу останньої, за енциклопедичним визначенням [8], становить специфічний глибокий спад економіки, зниження рівня та якості життя населення, зростання бідності, що пов'язано з реформаторськими, революційними перетвореннями економіки і переходом від однієї моделі господарського механізму до іншої.

Особливою мірою вказане стосується аграрного сектора економіки. На думку С.В. Білоусової [9], недостатня увага до особливостей інституціональних складових трансформаційних процесів у сільському господарстві, неможливість простого перенесення набутого вітчизняного досвіду ринкового трансформування інших секторів економіки зумовило відставання аграрних реформ порівняно з ними.

Невід'ємною складовою інституціональних перетворень у сучасних ринкових умовах є трансформація сільськогосподарських підприємств, зміна форм їх функціонування. Вибір форми господарювання кожне з них має здійснювати самостійно, з метою підвищення ефективності своєї діяльності.

За останні 10 років у сільгоспідприємствах Миколаївщини відбулося поступове зменшення як загальної земельної площі, так і їх сільськогосподарських угідь. Саме завдяки реформуванню сільгоспідприємств було забезпечено багатокладність виробництва на селі та порівняно рівноправне функціонування господарств різних організаційно-правових форм, побудованих на приватній власності на землю, у сполученні як з колективною, так і сімейною та індивідуальною формами організації праці. Однак слід визнати, що за роки реформ в Україні, на жаль, не вдалося забезпечити підвищення ефективності аграрного виробництва, що було викликано насамперед такими прорахунками: недосконалістю грошової оцінки земель та побудови орендної плати за землю (що має місце у досить значній частині господарств); низькими рівнями як останньої, так і оплати праці; диспаритетом цін на аграрну продукцію та засоби виробництва, що постачаються селу; слабкою державною підтримкою агротоваровиробників.

Серед сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм, як свідчить їх рейтингова

оцінка, найбільші рівні ефективності своєї діяльності мають фермерські господарства. На другому ж місці знаходяться господарські товариства та приватні підприємства. Проте слід визнати, що ефективність функціонування майже всіх організаційно-правових форм господарювання залежить від того, яких керівників вони мають.

Значні інституціональні перетворення в нашій країні мали місце і в земельних відносинах. У результаті проведеної земельної реформи було здійснено значний перерозподіл сільськогосподарських угідь між підприємствами різних організаційно-правових форм – з одного боку і населенням – з другого. Однак необхідно вказати, що ефективність використання аграрних земель в нашій області, на жаль, є недостатньою, що ускладнює здійснення як розширеного виробництва, так і вирішення соціальних проблем села.

Для забезпечення ефективного розвитку земельних відносин в нашій країні необхідно побудувати належний механізм, який передбачає організацію відповідного земельного ринку та його державне регулювання. Він повинен створити умови для операцій як з купівлі-продажу земельних угідь, так і розвитку орендних відносин, сприяти залученню інвестицій та припливу кредитних ресурсів в аграрний сектор.

На наш погляд, на увагу заслуговує досвід Чехії, де власник землі повинен забезпечити обробіток наявної у нього ділянки лише силами своєї сім'ї, і якщо він не забезпечує її належний обробіток, то вона передається у користування іншим суб'єктам [10]. У Китаї та Ізраїлі зовсім немає приватної власності на землю і досягається ефективний розвиток сільського господарства. В них аграрні угіддя надаються в довгострокову оренду. В нашій країні державна аграрна політика має бути спрямована на забезпечення раціонального використання та охорони сільськогосподарських земель.

Література:

1. Шпикуляк О.Г. Інституціональне забезпечення розвитку та регулювання аграрного ринку: аналітична оцінка / О.Г. Шпикуляк // Економіка АПК. — 2010. — № 4. — С.150 — 157.
2. Лопатинський Ю.М. Інституціоналізація транзитивної економіки [Електронний ресурс] / Ю.М. Лопатинський // Наукові праці ДОН-НТУ. Серія: економічна. — 2006.

— Вип. 103 — 1. — С. 229—232. — Режим доступу : <http://www.donntu.edu.ua> / «Библиотека».

3. Тамбовцев В.Л. Институциональный рынок как механизм институциональных изменений [Электронный ресурс] / В.Л. Тамбовцев. — Режим доступа : <http://www.cesocman.edu.ru/images/pubs/2003/11/24/0000133298/003tamBOWCEW.pdf>

4. Шпикуляк О.Г. Економічні інституції та інститути у розвитку теорії ринку / О.Г. Шпикуляк // Економіка АПК. — 2010. — № 1. — С. 159—165.

5. Электронный ресурс — Режим доступа : <http://www.vuzlib.net/beta3/htmt/1/26235/26280/>

6. Мещеряков Д.А. Структура системы институтов современной рыночной экономики [Электронный ресурс] / Мещеряков Д.А., Чарахчян К.К. // Весник ВГУ. Серия: Экономика и управление. — 2005. — № 2. — С. 42—48. — Режим доступа: <http://www.ecsocman.edu.ru>

7. Малік М.Й. Інституціоналізація аграрного підприємництва: трансформація та ефективність / М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк // Економіка АПК. — 2010. — № 7. — С. 132—139.

8. Економічна енциклопедія: у 3 т. — К. : Академія, 2001. — т. 1. — 686 с.

9. Білоусова С.В. Особливості інституціонального розвитку АПК як бази для поглиблення інтеграційних процесів / С.В. Білоусова // Економіка АПК. — 2010. — № 3. — С. 124—130.

10. Государственное регулирование земельных отношений за рубежом / Под ред. А.И. Кошкина. — М. : ВШПП, 2001.